

פרולוג: מסע

טירת לָה רוֹשָׁה, בְּרִטָאן

מאי 1696

כשהסתמן השחר מעל היערות כבר קפצתי על האוכף. הטבחית הושיטה לי תיק עור קטן ובו הצידה שהכינה בחופזה. מנהל האחווה ניסה לעכב אותי: "אינך יכול לצאת כך, אדוני המרקז!" חכה עוד כמה שעות עד שנתקן את המרכבה, נמצא לך מלווים, נכין ארוחה ראווה לשמה..." הזכרתי לו שנלחמתי עשר שנים בצבא המלך, ודי לי בסוס, כיכר לחם, נאד יין, ואדרת להתעטף בה.

בחצר המוארת בלפידים עמדו המשרתים בחצי גורן והסתכלו בי, שותקים. הם היו עדיין המומים ממיסת האשכבה שנערכה זה עתה בקפלה הקטנה של הטירה. העיניים היו צרובות מעשן הנרות והקטורת, הגרונות מותשים משירה. הכומר עמד מבולבל, מתנודד על רגליו השמנות, שהסתבכו בגלימתו. הוא לא הצליח לומר אף לא משפט אחד מתוך הרקוויאם בלי לשגות בנוסח הלטיני, אבל זה לא שינה דבר וחצי דבר לצאן מרעיתו הפועה, המבועת, המלוכלך, הבוכה. אחרי התפילה פנה הכומר אל המשרתים והאיכרים בשפתם, בשפתו, ואמר בבְּרִטָוִנִית פשוטה:

"המרקזיה שלנו היתה יראת שמים, ובנתה לנו את הכנסייה הקטנה והיפה הזו. היא נטעה עצים בגן, ועכשיו צמרתם נותנת צל לבנה ולכלתה, אדונינו, ישמור אותם האל. היא אהבה אתכם, היתה נדיבה אליכם, ובחגים נתנה לכם שפע אוכל ומשקה. כשהיתה באה לכאן מפרזו, אל ערפילי הקור שלנו, היתה מביאה איתה ניצוצות של אור, וכשהיתה נוסעת, שוב היינו שוקעים באפלה."

בחי, מיסת אשכבה יפה כמו זו שנשא הכומר הכפרי שלי לזכר אמי, לא היה נושא גם האפיפיור שברומא. ציוויתי על מנהל האחווה שיתן לו כמה בקבוקי יין, ולאיכרים ולמשרתים ארוחה דשנה, שיכר-תפוחים וטבק, כפיצוי על ליל השימורים וכזכר לנדיבותה של המרקזיה דה סְווינְיָה.

קרוב אלי שמעתי מישהו מתייפח; זה היה פילוֹאָה, הגנן הזקן, שנטע עם אמי עצים כה רבים. קראתי לו, רכנתי מגב הסוס וחיבקתי אותו.

אחרונה ניגשה מרגריט, עיניה נפוחות מדמעות. "שארל, אדוני, אהובי, איך תרכב כל הדרך," הפצירה בקולה הרפה, "אינך צעיר עוד, גבך כואב, ברכיך כושלות, חוס על עצמך..."

הלמות פעמון ממעל החרישה את דבריה. מכנסיית הכפר ענה פעמון אחר. פעמוני אבל בישרו לשדות הריקים על מות אדוניתם משכבר. אי-שם מעבר לחורשות הבליוח נצנוצים; הכפרים התעוררו. נישקתי את ידה של מרגריט, דירבנתי את הסוס, ועד מהרה נעלמה הטירה מאחורי העצים הגבוהים.

המכתב הגיע ללֵה רוֹשָה בערב הקודם.

"אחי היקר, אמא מתה אתמול. הכול היה כל-כך מהיר, כל-כך לא צפוי. מי שיער שהחום לא יירד, שהמחלה החולפת הזו לא תחלוף! רק היא ידעה; כבר לפני כמה ימים ציוותה לקרוא לכומר. היא מתה ונפשה זכה, ממורקת, שמחה למלא את רצונו של הבורא, כיאה לנכדתה של שְנֵטל הקדושה. היום נטמנה במערת הקבר של טירת גריניאן. אילו לפחות מתה בביתה בפריז, ונקברה באחוזת הקבר של משפחתה! אבל גם כאן היא טמונה בחברה טובה, שנוצרית וצדיקה ממנה אי-אפשר לבקש. את מצבי שלי לא אוכל לתאר, ממילא אתה יכול לתאר אותו לעצמך. שער בנפשך שניסו להסתיר ממני את דבר מותה הקרב, והיום אף התאמצו להניא אותי מלהשתתף בהלוויה, חשבו שעצבֵי וגופי לא יעמדו בזה. כידוע לך, דווקא אני הייתי החולה מבין שתינו, כבר שבועות וחודשים שאני מתנוודדת על סיפו של המוות, והיא שטיפלה בי במסירות המתמדת והאינסופית שלה, כאילו אני בת השבעים והיא בת החמישים. בוא מהר, אח יקר, איני יכולה לשאת לבדי את הכאב. בעלי הרוזן שופך גם הוא דמעות כמים, גם הוא איבד נפש יקרה. אנחנו תומכים זה בזה כמו שני גדמי עצים שנפלו זה על זה בסערה. אבל אני זקוקה לך, אח יקר, אני צריכה לראות שוב את פני אמי, את השתקפותם בך."

המכתב נמשך עוד, אך דמעות עירפלו את עיני; בקושי הספקתי לשלח בנפנוף יד את המשרת שבהה בי באיוולת, בטרם פרצתי בבכי ושמטתי את הדף ארצה. מחשבתי הראשונה היתה, אמא מתה **אתמול**, שעה שרכבתי ביערות, שאנן! בשעות בין-הערביים הזהובות, כשטיילתי בשבילי הגן, בין העצים שנטעה, היתה גופתה מוטלת בחדרה והכמרים התגודדו סביבה, העורבים השחורים! והיום, בעת שישבתי והתלוצצתי בשיחה בטלה עם מנהל האחוזה, ירדה התהלוכה הקודרת מטירת גריניאן אל מערת הקבורה, אל הקפלה האפלה ההיא הזכורה לי היטב, הבנויה על צלע הגבעה, ראשונים הכומר ועדת סייעיו המטלטלים בזיכי קטורת, אחריהם אחותי הקורסת מיגון, נתמכת על זרועו של הרוזן הקשיש, בעקבותיהם אצולת המחוז שהוזעקה להלוויית חמותו של המושל, ואחרונים נשרכים בני הכפר גריניאן, על זקניהם וטפם, לבושים בבגדיהם החגיגיים, שמחים על יום השבתון הלא-צפוי יותר משהם אבלים על מות הזקנה המזורה, הפריזאית התמהונית שהיתה מנופפת להם מחלון מרכבתה, ושליח מיוחד היה מחיש מדי יום רביעי ושבתי את מכתביה אל תחנת הדואר במונטְלימאר.

רק כשנזכרתי במכתבים ובימי הדואר, תעסוקתה הגדולה של אמי היקרה, עלה בדעתי שאמא כמובן לא מתה אתמול, ולא נקברה היום, אלא כמעט לפני שבועיים – אם למנות שבוע שבו היטלטל המכתב מפרובנס לפריז, ואת זמן ההמתנה עד שיצאה מרכבת הדואר לברטאן, ושלושה ימים במרכבה מפריז עד העיר ויטְרָה, ומי יודע כמה שעות עד שנמצאו השליח והסוס שיביאו אותו לטירה. הסתכלתי על התאריך – הוא נכתב ב-18 באפריל, בדיוק ביום שהגיע לכאן המכתב הקודם מאחותי: "אחי היקר, דע לך שאמא נפלה למשכב, חומה גבוה ונשימתה כבדה מעט, אבל אל תדאג, בריאותה איתנה וגופה חסון כל-כך שאין סיבה לחשוש, עוד כמה ימים ודאי תקום ותשוב להתרוצץ ולטרור סביבי..."

ברגעים שקראתי בהיסח הדעת על מחלתה, כבר הובאה אמי אל קברה! התמלאתי זעם חסר-אונים נגד השבועיים הארוכים האלה, שהפרידו ביני ובינה. לו לפחות הרגשתי משהו, באותו יום גורלי, ובאותם ימים של גסיסה וייסורים שוודאי קדמו לו, ובימי האבל שבאו אחריו! איזו תחושה

מסתורית, עמומה, איזה רטט של סיב דק מדק, שמחבר בין אם ובנה גם מקצה צרפת לקצק! אבל לא, לא חשתי דבר, להוציא כאבי הגב הרגילים, והדאגות הכספיות הרגילות, והשעמום הרגיל, לעת ערב, ליד האח הבוהקת, כשמרגריט שקועה במיחושיה וברקמתה ואני רכון על ספר, מאמץ את עיני לאורם הקלוש של הנרות, שגם בהם התחלנו לחסוך לאחרונה, בערבים שבהם לָה רוֹשָׁה שוממה מאורחים.

מרגריט הרימה את המכתב, קראה אותו, חיבקה אותי, אמרה מילות נחמה, שאלה אם אני אכן מתכוון לנסוע לגריניאן. הבטתי בה. אור הנרות ריצד על עורה החיוור, שיווה לו מראה חלבי, חולני. היא היתה כחושה כצל.

"לא, לא."

חשתי במעורפל איזה צורך לנסוע, אבל איברי היו זקנים ועציים כמו הרהיטים הברטוויים שסביבי. המחשבה על מסע לקצק השני של צרפת היתה מופרכת; אפילו הדרך משולחן הכתיבה אל הדלת נראתה באותו רגע ארוכה מכפי יכולתי.

כמה כולנו תשושים, אני, אשתי, אחותי, בעלה הרוזן; רק אמי שפעה בריאות ומרץ. בגיל כה מופלג עוד היטלטלה במשך שלושה שבועות מפריז לגריניאן, חצתה הרים ונהרות. אמת, לה היה כוח נסתר, אהבתה לבתה, שמאז ומתמיד הפיחה בה תעצומות מופלאות... ואני? האם אהבתי, אהבת בן לאמו, אין די בה להניע אותי לעלות לקברה? לא... לא. ממילא נשמתה בשמים, וגופה מאכל לתולעים. ואהבתי לאחותי? ודאי שלא.

מחיתי את הדמעות. התיישבתי לצד מרגריט על הספה, הנחתי את ידי על ידה. ניסיתי להתפלל, אך כנגד רצוני וחרף מאמצי, נדדה מחשבתי לענייני כספים. אומנם אמי חילקה כבר מזמן את רוב רכושה ביני ובין אחותי, ולא השאירה לעצמה לשנותיה האחרונות אלא כדי צורכי מחייתה. ובכל זאת החלו מתגוללים בראשי כל מיני שטרי מכר, חוזי חכירה, דמי שכירות, לשווא ניסיתי לסלק אותם, לטהר את נפשי ממחשבות שאינן ראויות לשעה הנשגבת: חמש-עשרה שנים שחלפו בניהול אחוזה קטנה ובדאגה מתמדת לאיזון ספרי חשבונות, הפכו את המרקוז דה סְוויניָה לבורגני.

ישבנו והתבוננו בדיוקן אמי, המואר בתריסר הנרות המטפטפים, הקלים, של הפמוט הגדול. לידו היה תלוי דיוקן אבי, אותו גבר שמעולם לא הכרתי, המרקוז הצנום, היפה כמו אשה, שלנצח נותר ממנו המבט השובב שבתמונה הזו, הטיית הראש הלעגנית-משהו. הם היו אז בני עשרים. ודאי ישבו גם הם בחדר הזה, יד ביד, לעת ערב, אך כמה שונים היו מאיתנו! פריזאים שבאו הנה כמו לארץ גזירה, בעל-כורחם, כדי לחסוך בהוצאות המגורים בעיר הגדולה. כמה שנאה אמי את הטירה העלווה והאפלולית הזו של משפחת בעלה, בברטאן הזרה לה מכול וכול, בשנים שכל שרצתה היתה לרחף מסלון לסלון, להבריק בשיחות החברה, לזהור בחצר המלוכה! כמה סיפרה לי על עלומיה מלאי הצחוק, על החבורה העליזה והידועה לשמצה שהיתה מתכנסת בארמונו של הנסיך קונֶדֶה הצעיר – אז עוד דוכס אָנגין – על הימים והלילות שבילו שם היא ואבי במשחקים, בריקודים, בתחרויות, בהצגות, בהלצות פרועות – עם הדוכס, עם המשורר מְריניָי, עם חברם לָנה,

עם דודנה האהוב בוסי... עכשיו כשמתה, לא נותר עוד איש מהחבורה ההיא. פעם הראתה לי מכתב ששלחו להם לכאן חבריהם מעיר הבירה, לפני חמישים שנה בדיוק:

שלום לכם, בני כפר נחמדים,
 שלום, רהיטים בְּרִטְוִיניים כבדים!
 הקשורים לביתכם הקטן
 מעל ומעבר לכל היגיון.
 שלום לשניכם! לאלה השורות
 אינכם ראויים, וגם לא לתשורות –
 אך שרידי ידידות שטרם קמלה
 ממלאים את ליבנו חמלה,
 בראותנו את שנותיכם היפות
 עוברות עליכם בכפרכם לאנחות,
 וזיו עלומים, שלכול יקר מפז
 אצלכם בְּלָה רוֹשָׁה הוא מבוזבז.

מרגריט פלטה צווחה חלושה. הסתכלתי בה משתומם, ושמתי לב שידי לוחצת את ידה בכוח. הרפיתי ממנה, אחזתי בפמוט, קמתי ממקומי, התחלתי לפסוע הלך ושוב בחדר. לבסוף נעצרתי מול דיוקן אמי. קירבתי אל פניה את הנרות ואמרתי לעצמי שהצייר הצליח, בדרך פלא, ללכוד על הבר את צבען של עיניה, כלומר את החמקמקות של צבען, שהתחלף בין ירוק, כחול, חום ואפילו סגול. "העיניים הססגוניות שלי" היתה קוראת להן, בצחקוק של גאווה.

"ובכל זאת," אמרה מרגריט מאחורי בקול חלוש, "לפחות לפריז תצטרך לנסוע. וצריך גם לטפל ברכוש שנשאר, לפקח על הכנת רשימת המצאי, לבטל את חוזה השכירות של אוֹטֶל קֶרְנֶבֶלָה."

הסתובבתי והבטתי באשתי. אין כמוה להקשיב, להבין, להסכים, ולומר בדיוק את הדבר שרצית לשמוע.

"כן," אמרתי. "אסע לפריז."

היא הינהנה, בהרכנה כמעט לא מורגשת של סנטרה. נזכרתי איך התאכזבה ממנה אמי, בפעם הראשונה שביקרה כאן אחרי נישואינו. במשך כמה שבועות זילזלה בכלתה השתקנית והחולנית, בנערה הזו שלעולם אינה מטיילת ותמיד קר לה, ש"מחליפה מאה פרצופים ביום וכולם חמוצים", ובתשע בערב היא כבר מותשת כי "הימים ארוכים מדי בשבילה".

אבל גם היא למדה לאהוב אותה, בזכות יכולתה המופלאה של מרגריט להקשיב בצייטנות ולכוון כליל את רצונה אל רצונו של בן-שיחה. כך יכלה אמי להתמסר במשך שעות ארוכות לדיבור על הנושא האהוב עליה, כלומר קילוסיה ושבחיה של אחותי. ערבים שלמים היתה מהללת באוזני

מרגריט את גיסתה, ומרגריט היתה תולה בה את עיניה הגדולות, התמות, ומדי פעם אומרת בהערצה: "לא ידעתי שישנן נשים כאלה!" אז היתה אמי מצחקקת בסיפוק, ואחר-כך, בהיותה לבד במחיצתי, אומרת לי: "כמה היא נבונה, אשתך."

אכן, היא נבונה מכפי שהיא נראית. לא רק את אמי ידעה לרצות. זכיתי באשה צנועה, נאמנה, יראת שמים. אני אסיר-תודה לאל שנתן לי אותה, אף שלא העמידה לי צאצאים ויורשים.

"אם נזרז, אמרה, "נוכל לארגן את טקס האשכבה בקתדרלה של רן בתוך שבוע או שבועיים, ומייד אחר-כך תוכל לצאת לדרך."

ברגע שדימינתי את טקס האשכבה הזה, הרגשתי איך אני מתמלא חימה. לא רציתי לראות את אצולת ברטאן המטופשת, שאמי תמיד לעגה לה, נדחקת לקתדרלה של רן לשמוע הספד בינוני שוודאי היתה בזה לו – היא, שהורגלה לשמוע הספדים של גדולי הדרשנים בממלכה, בוסוּאָה, בורדלו, מסקרון. לא רציתי לראות בטקס האשכבה של אמי את אביה של מרגריט, הסוחר הזה שמתהדר בתואר פָּרוֹן, ושהעז להאשים את אמי בכל מיני האשמות, כגון שבשל אהבתה המופרזת לבתה היא גוזלת ממני, מבנה, מחתנו, מבתו, את הירושה... לא, לא רציתי שהאבל על אמי יזרף במשך שבועיים מחיינו העייפים, שזכרה ייקבר בקבר הפרובינציאלי הנידח הזה, כמו שגופה קבור בקבר נידח בקצה השני של צרפת.

"לא, מרגריט!" הפתעתי את עצמי בצעקה. "לא! הלילה נערוך את טקס האשכבה, כאן בקפלה של הטירה, ואני אצא לדרך עם שחר! כבר שבועיים אמי נמקה בקבר אפל ואני לא ידעתי, לא הרגשתי... אני רוצה אליה, לפריז, למאָרָה, לקרנבל, היא איננה כאן, כל כולה שם, רק שם אמצא אותה!..."

מרגריט נעצה בי בבעתה את עיניה הגדולות. היא לא הבינה על מה אני מדבר, אבל גם לא עלה בדעתה לסתור אותי.

"אמי מתה, מרגריט, אמי מתה!" בצעדים ספורים חציתי את החדר, הפמוט שבידי הניס את הצללים אל מאחורי האח, ובתנופה הדפתי לרווחה את הדלתות, צועק אל המסדרון החשוך: "אמי מתה! מארי דה רבוֹטֶן-שֶׁנְטֶל, המרקִיזה דה סוויניָה, מתה!"

אצבעות דקיקות ננעצו בכתפי. "שארל, שארל אהובי, אדוני, אתה נסער, חכה לבוקר לפחות, תוכל לחשוב על הדברים בצלילות דעת..."

"עכשיו, רק עכשיו דעתי צלולה סוף סוף," צעקתי, "אלה אדי הביצות הארורים של ברטאן שעירפלו אותה, קומו, קומו, משרתים עצלים, איכרים מטומטמים, הלילה איש לא יישן, אמי, מארי דה רבוֹטֶן-שֶׁנְטֶל, המרקִיזה דה סוויניָה, מתה!"

כשהסתמן השחר מעל היערות, קפצתי על האוכף.

גשם זירזף בלי הרף, דרך המלך היתה מכוסה בוץ וזרועה שלוליות, הסוס כמעט מעד לתוכן ושבר את רגליו. על השדות רבץ הערפל, שאופף את ברטאן בתוגה מתמדת. ובכל זאת דהרתי בלי להפסיק. בדרך פלא, כאבי הגב והפרקים נעלמו כלא היו. הסתפקתי בכל פונדק שמצאתי, החלפתי סוסים בתחנות הדואר, ובתוך שלושה ימים בלבד הגעתי לפריז.

עיר הבירה המהוללת שלנו קיבלה את פני מבחילה מתמיד. כבר בכניסה אליה, בהמולת העגלות הנדחקות לעבור בשער המכס, התגעגעתי לטירתני הנידחת. בחיי, בארצות רבות הייתי ועיר מכוערת ומלוכלכת כזו לא ראיתי. אפילו אחרי חודשים של מצור, היו בערי גרמניה והולנד יותר סדר וניקיון מאשר בביוב הענקי הזה שמתנקז אל הֶסן. איכר אחד החל להתקוטט עם המוכס, החיילים מיהרו להתערב במהלומות אלה אקראיות לכל עבר, הסוס איבד את עשתונותו, העגלה התהפכה, כלוב מלא תרנגולות נפתח, הכלבים המשוטטים פתחו במרדף אחריהן, הרעש היה מחריש אוזניים; הסתובבתי ועקפתי את המהומה.

זה לא היה קשה, כי פריז הלוא עומדת עכשיו פרוצה ומופקרת, אחרי שמלכנו הרס את החומה שבנה אביו, ובמקום הסוללות והחפירים נטע שדרות עצים, בולבארים. שערי ניצחון במקום שערי ביצורים, תור השלום הגיע, שמשו של לואי הארבעה-עשר הניסה את כל הצללים.

אך למה להתפלא? האם בְּלָה רֹזְשָׁה לא עשתה אמי אותו הדבר, ובכוונה הזניחה את תחזוקת הביצורים הכבדים והנושנים של אבותי הבְּרִטֹנִים, כדי שיהיו לה חורבות ציוריות לטייל ביניהן לעת ערביים? כן, השתנו הזמנים, אין עוד צורך בחומות, רק בעצי נוי ושדירות מרגוע. ככל שצרפת מתרחבת ומתקשחת כלפי חוץ, כך פושה בה רפיון נעים מבפנים. המלחמות שהקדשתי להן את שנות בחרותי קבעו בסופו של דבר את גבולותיה של ממלכת נשים ענוגה, שבה אפשר להתמסר באין-מפריע לשלשלאות המשי של נְנוֹס ועדת חצרניה.

העדפתי לרכוב על הגדה הבוצית של הנהר ולא לפלס לי דרך בין הקבצנים והסרסורים שגדשו את הרחובות. שם גם נשב קצת אוויר ופיזר את צחנת השפכים, ויכולתי להשתעשע במראה הסירות הנדחקות אל המזח, צבעוניות ורעבתניות. מאחת מהן הורידו כלוב ובו תוכי כחול עצום. שאלתי את הסָּבֵל למי הוא מיועד. "לדוכסית דה פִי." מאילו יערות שמעבר לאוקיאנוס הוא הגיע, כדי לפטפט באוזניה של הדוכסית הטיפשה הזו ולשעשע את אורחיה? הוא הביט בי בעין חלולה. פתאום פרץ בלהג מזוויע, לשונו התפוחה והאפורה קישקשה וציקצקה בשפה לא-שפה. הקול עלה וירד, התכעס, התקשקש, התעקש, נשמע כמו מעשייה לא נגמרת, כמעט דימיתי לזהות בו מילים ומשפטים. מיהרתי להסתלק משם, מבועת, כשקרקורו של התוכי רודף אחרי.

בהמשך בנו, חפרו, יישרו את הגדה והקימו על הבוץ מזח של אבן: המלך החליט לתחום את מי הֶסן כמו את השבילים בארמונו. עברתי על-פני גני הטוּיֵלְרִי החדשים של לֶה נֹוֹטֵר, שאמי אהבה לטייל בהם עם חברותיה, ועל-פני הלוֹבֵר השומם, עגום השערים וְתֵשׁוּשׁ השומרים, ארמון שמלפּוֹ נטש אותו לאנחות עם כל חצרו. אחריו, מול בית העירייה, כבר הקימו איזה גרדום ואספסוף צמא-דם החל מתקבץ לידו; דירבנתי את הסוס ונכנסתי לרובע המאָרָה.

זו מולדתה האמיתית של אמי. בכל הווייתה השתייכה לאותו זן אצולה ייחודי, שצומח רק בין בתי-המידות של הרובע הזה ובסלוונים שלו. כל פינת רחוב שיקפה לי את דמותה. רכבתי על-פני הבית שבו נולדה; על-פני זה שבו גדלה בין דודניה הרבים, יתומה אך מאושרת; על-פני כנסיית סן ז'רבה שבה התחתנה עם אבי באישון לילה, לבלבל את השטן; על-פני הבית שבו גרה איתו עד שנהרג בדו קרב המטופש ההוא על לב אשה אחרת – השטן לא התבלבל – והשאיר אותה אלמנה צעירה; וגם על-פני בתים אחרים שששכרה לה במשך השנים, מעונות זמניים וקבועים, שמחים ואומללים, עד האחרון שבהם, הנפלא שבהם, אוטל קרנבלה האהוב. היש בית יפה ממנו בכל פריז?

השער היה פתוח. הולכתי את הסוס בצעד איטי אל תוך החצר, כמעט צנחתי ממנו ארצה. עייפות המסע נפלה עלי בבת-אחת. המשרתים לא זיהו אותי בתחילה, בפני הפרועות ובבגדי הדרך המרובבים בוץ, והרפב ניסה לגרש אותי חזרה לרחוב. אחר-כך מיהרו להתרפס ולהתחרות בדברי תנחומים. טוב שהגעתי, לא מצא חן בעיני המראה שלהם. לאמי היתה איזו אחיזה נסתרת בחוטי הבית אפילו כשהיתה רחוקה. עכשיו, משמתה, מייד החלה ההיפרמות. בעודי נכנס שמעתי דלתות נטרקות, ארונות נסגרים, נערה מלוכלכת אחת בסינר ושביס ירדה במרוצה במדרגות הראשיות וכמעט התנגשה בי.

שבוע ימים טיפלתי במה שצריך היה לטפל: ענייני הצוואה, רשימות המצאי, הנוטריונים והנושים, ביקורי הנימוסין וביקורי התנחומים. כל הסידורים האלה השכחו ממני כליל את אמי. את הארוחות סעדתי לבדי, מדוכדך בחדרים הנאים האלה שצחוקה של אמי לא התגלגל בהם עוד, גם לא בכייה על פרידותיה מאחותי. בחדר השינה שלה כוסו הרהיטים בסדינים לבנים נגד האבק, ואני הרגשתי כפולש בין מיטת האפיריון תמירת העמודים ובין דיוקנה של אחותי המשקיף מן הקיר, מעשה ידי מינְיָאָר. פעם אחת ניסיתי לפתוח את מגירות השידה הגדולה. ערימת דפים נשפכה ארצה, דפים מצהיבים, מכוסים בכתב-ידה התם והמדויק של אחותי. ליבי צנח, חשתי כאילו קרביה של אמי שפוכים לפני, מיהרתי לתחוב את מכתבי אחותי בלא סדר חזרה למגירה, ברחתי מהחדר ולא נכנסתי אליו עוד.

ברחובות המאָרָה עצרו אותי שוב ושוב. רבים האנשים שמכירים אותי שם. אך אלה היו צללים מן העבר, שרק גרמו לי להרגיש זר עוד יותר. פעם היתה זו מרכבה קלה שעצרה לידי, ומאחורי וילון סגול קרצו עיניים ארוכות ריסים, "שארל, שפנפן שובב, סוף סוף יצאת מהמאורה שלך!" השפתיים הברשניות המשיכו לקשקש דבר-מה, אבל בשום אופן לא הצלחתי להיזכר בשם, הפנים נראו כמסכה מתחת לשכבת הפודרה הלבנה, "זבובון" משי שחור הודבק בקפידה על הלחי הימנית, זו היתה יכולה להיות כל אחת, ובכלל – כל כך הרבה זמן עבר מאז כל האהבהבים הללו... בפעם אחרת עצרה אותי ידו הלבנבנה ועדוית-הטבעות של בישוף נישא באפיריון, ושוב הוּסַט וילון, ושוב דובבו שפתיים – הפעם חיבורות ודקות – תנחומי סרק על מות אמי. ופעם היה זה הדודן קולאנז', אותו דווקא שמחתי לראות, הוא ואשתו אהבו את אמי אהבת נפש, והיא

אהבה אותם. כמה הזדקן! אפילו שערות הפיאה שלו האפירו. חיבקתי אותו בחום והוא פרץ בבכי, אמר שמאז ששמע על מות אמי הוא קורא במכתביה הישנים אליו, נזכר בימים עברו.

הוא הזמין אותי לביתו. אשתו ישבה איתנו, גם היא דומעת. היא שאלה אותי מה שלום אחותי. אמרתי שאיני יודע. פתאום התפרצה: "סלח לי, שארל, אבל מעולם לא אהבתי אותה. יש לה מעלות רבות, ואני מבינה מדוע אמך העריצה אותה כל-כך; היא חכמה, חסודה, ופעם גם היתה יפהייה, אבל בעיני תמיד היתה חמוצה, יהירה –"

"נו, נו," נבוך קולאנוז'. "מישלי בלשונך, מדאם..."

"כן, יהירה! וקרירה, ומרירה. כשם שאמך הצמיחה לה אוהבים בכל אשר הלכה, כך היא הרבתה לה אויבים. היא מבוגרת ממך רק בשנה וחצי, אבל אתה תמיד היית צעיר, והיא תמיד זקנה."

"הצער על חברתנו האהובה הוא שמדבר מגרונך," מילמל קולאנוז'. "בסופו של דבר, לעומת המרקזה שלנו, כולנו נראינו קצת זקנים ומרירים..."

הוא הוציא צרור מכתבים, עילעל בהם, והושיט לי אחד בחיוך עצוב, "הנה, קרא, כשכתבה את זה היתה בת ארבעים וחמש. זה היה לפני רבע מאה, מי עוד זוכר את הפרשייה המטופשת ההיא, של לוזאן ומדמואזל?..."

מייד כשהעביר לידי את הדף קפץ לעיני כתב-ידה המוכר של אמי, וברגע שהתחלתי לקרוא התפשט חיוך על פני. אור נהר מהדף, התיז ניצוצות על קטיפת הכסאות הדהויים של טרקלינו של קולאנוז', העלה שלהבת בנברשות הכבויות. הזמן שחלף נגוז, ומרחוק יכולתי לשמוע את צחוקה המצלצל של אמי, הנה כבר ראיתי אותה באה, בידה הדף והקולמוס, רצה, צווחת בחדווה, חוצה את הטרקלין, את חדר ההסבה הצהוב, הודפת לרווחה את דלתות החדרים, שובל שמלתה ממחר אחריה, להבות הנרות נרעדו ממשב הרוח, הנברשות מצטלצלות, המשרתים ממהרים לסור מדרכה, היא ממחרת במסדרון בין פסלי השיש, נכנסת לחדר השינה האדום, והנה היא צונחת אל הכסא הקטן שליד המכתבה, מתנשפת –

אל מסיה דה קולאנוז', ליון

פריז, יום שני, 15 בדצמבר 1670

אני עומדת לספר לכם את הדבר הכי מדהים, הכי מפתיע, הכי נפלא, הכי מופלא, הכי מרומם, הכי מהמם, הכי כביר, הכי נדיר, הכי לא רגיל, הכי לא יאמן, הכי לא צפוי, הכי גדול, הכי קטן, הכי מיוחד, הכי רגיל, הכי פומבי, הכי סודי (עד היום), הכי זוהר, הכי ראוי לקינאה: בקיצור, דבר שכדוגמתו לא נראה אלא פעם אחת ויחידה בדורות הקודמים, ואפילו הדוגמה ההיא איננה נכונה; דבר שלא מסוגלים להאמין לו בפריז (ואיך יאמינו לו בליון?); דבר שלשמעו כולם זועקים הצילו; דבר שמרנין את ליבן של מדאם דה רוֹאֵן ומדאם ד'אוֹטְרִיב; בקיצור, דבר שיערך ביום ראשון, ומי שיחזו בו יחשבו שהם הוזים; דבר שיערך ביום ראשון, ואולי לא ייערך

* "מדמואזל" הוא השם שניתן בחצר המלוכה הצרפתית לבתם של "מסיה", אחי המלך, ו"מדאם" אשתו. כאן מדובר על בת-אחיו של לואי ה-13, המלך הקודם; כדי להבדילה מבת-אחיו של המלך הנוכחי, נקראה גם "גראנד מדמואזל".

ביום שני איני מצליחה להביא את עצמי לומר אותו. קדימה: אני נותנת לכם שלושה ניחושים. אתם נכנעים? טוב, אני אגיד לכם: מסיה דה לױזאן מתחתן ביום ראשון בלוקר, ונחשו עם מי? אני נותנת לכם ארבעה, עשרה, מאה ניחושים. מדאם דה קולאנד' ודאי תאמר: זה בכלל לא קשה לנחש, זו מדמואזל דה לה ןליר. – לא ולא, מדאם. – אם כך, מדמואזל דה רץ? – לא ולא, אתם מאוד פרובינציאליים. – באמת שאנחנו טיפשים, אתם אומרים, זו מדמואזל קולבך? – ממש לא. – אז זו ודאי מדמואזל דה קרקי? – לא, לא. טוב, אין ברירה, אני אגיד לכם: הוא מתחתן, ביום ראשון, בלוקר, בברכת המלך, עם מדמואזל, מדמואזל דה... מדמואזל... נחשו את שמה? הוא מתחתן עם "מדמואזל"! בחיי! אני נשבעת! "מדמואזל", "גראנד מדמואזל"; "מדמואזל", בתו של "מסיה" המנוח; "מדמואזל", נכדתו של אנרי הרביעי; מדמואזל ד'אָה, מדמואזל דה דױמב, מדמואזל דה מונפנסיה, מדמואזל ד'אורלָאן; "מדמואזל", בת-דודו של המלך; "מדמואזל", שנועדה לכם מלכות; "מדמואזל", הכלה היחידה בצרפת הראויה ל"מסיה".

הנה לכם עניין נאה לדון בו. ואם תצטקו מרוב תדהמה, אם תצאו מגדרכם, אם תגידו ששיקרנו, שאין זה נכון, שאנחנו מהתלים בכם, שזו בדיחה מוצלחת אבל קלושה מכדי שיאמינו לה, ואפילו אם תטיחו בנו עלבונות וגידופים – לא נאשים אתכם, כי כך עשינו גם אנחנו.

היו שלום; שאר המכתבים שיגיעו אליכם במשלוח הדואר הזה מפרזי יוכיחו לכם אם אמת דיברנו, אם לאו.

"אני זוכרת", אמרה מדאם קולאנד', "היינו אז בליון, בבית הורי, ואמך לא יכלה להתאפק, מייד אחרי שדנה עם אחותך בחדשות המסעירות האלה היא מיהרה לעדכן אותנו...". בעלה, שהמשיך בינתיים וקרא את המכתב הבא, פרץ בצחוק. "כך זה בחצר המלוכה, תמיד נושבת שם רוח סערה, אינך יודע לאן תטיל אותך, יום אחד אתה מורס מעם ולמחרת מושפל לעפר, הנה, קרא –"

אל מסיה דה קולאנד', ליון

פריז, יום שישי, 19 בדצמבר 1670

רעם ביום בהיר – זה מה שקרה אתמול בערב בארמון טילורי; אבל צריך לחזור אחורה בסיפור. כבר שמעתם על השימחה, ההתמוגגות וההתרגשות של הנסיכה ושל האוכה המאושר. ביום שני הוכרז אפוא הדבר, כידוע לכם. יום שלישי עבר בדיבורים, בתדהמה, באיחולי ברכה. ביום רביעי ויתרה "מדמואזל" לטובת מסיה דה לוזאן על התארים, שמות האצולה והכיבודים שהיו צריכים להופיע בחוזה הנישואים, אשר נערך בו בערב. היא נתנה לו אפוא, בתור התחלה, ארבע נחלות: רוזנות אָה, שהוא תואר האצולה הגבוה בצרפת, ומקנה בכורה על כל האחרים; דוקסות מונפנסיה, שם שאותו נשא כל יום אתמול; דוכסות סן פֶּרגו, ודוכסות שאטלרו; הכול יחד מוערך בעשרים ושניים מיליון. מייד אחר-כך נערך החוזה, שבו הופיע בשם מונפנסיה.

ביום חמישי בבוקר, כלומר אתמול, קיוותה "מדמואזל" שהמלך יחתום על החוזה, כפי שהבטיח; אולם בשבע בערב, אחרי שהמלכה, "מסיה" וכמה ישישים שכנעו את המלך שהפרשה הזו מזיקה לשמו הטוב, הוא החליט לשים לה קץ, זימן אליו את "מדמואזל" ואת מסיה דה לוזאן, והודיע להם, בנוכחות הנסיך קונדֶה, שאל להם להרהר עוד בנישואים האלה.

מסיה דה לוזאן קיבל את הפקודה במלוא הכבוד, ההכנעה, הגבורה והייאוש היאים לנפילה איומה שכזו. "מדמואזל", כפי מזגה, פרצה בבכי, בזעקות שבר, בקינות ונהיות; כל היום כולו לא יצאה ממיטתה והסכימה

להכניס לפיה רק מרק צח. הנה לך חלום יפה שהיה ואיננו, הנה לכם נושא נאה לרומן או לטרגדיה, אך בעיקר – נושא נאה להגות ולהשיח בו עוד ועוד: וזה מה שאנחנו עושים יומם ולילה, בוקר וערב, בלי הרף ובלי סוף. אנחנו מקווים שגם אתם תעשו כך. ובזאת אני מנסה בהכנעה את ידיכם.

"כן, נאנח קולאנז', "מעלה מעלה נישא הפרפר המסכן, דוכס מונפנסיה ליום אחד, אבל אסור היה לו להתקרב כל-כך אל מלך השמש; כנפיו נשרפו והוא צנח ארצה, לחדוותם הרבה של יריביו. תוך שנה מצא את עצמו כלוא במצודת פינרול. עשר שנים נמק שם, עד ששיחררה אותו משם 'מדמואזל' תמורת אותן נחלות עצמן, שהפעם נאלצה להעניק לא כמתנה אלא כשוחד, לבנו ממזרו של המלך. שוטה! סוף סוף נישאה בסתר לאהובה, אך עד מהרה מאסה בו, הפתיין, או שהוא מאס בה, הזקנה, או ששניהם נמאסו זה על זה, הפתיין והזקנה, והם נפרדו. אמך הצטערה כשמתה, "הוסיף קולאנז', "מכל הנסיכות של בית המלוכה רק אותה חיבבה. אומנם 'מדמואזל' היתה חכמה הרבה פחות ממנה, שלא לומר טיפשה, אבל לפחות היתה עצמאית כמוה, ומוכשרת כמוה להימצא תמיד בצד הלא-נכון."

אך כפי שאמר, החצר היא רוח סערה, ואיש אינו יודע מתי יוסר ממנו חסדו של המלך ומתי ישוב ויזרח עליו. כמה ימים לאחר מכן, כשסרתי לביקור המתחייב בוורסאי, ראיתי את אותו לוזאן, ששב לכרכר במסדרונות השיש והזהב ועוד מתהדר בתואר דוכס שהעניק לו מלך צרפת ובעיטור מסדר הבריית שהעניק לו מלך אנגליה – המודח אומנם – על שעזר להבריח אותו ואת משפחתו לפריז. בעודי מחפש את דרכי במבוך החדרים הוא התפרץ פתאום מאיזו דלת, בפיאה כסופה ענקית, מפודר לחיים, עטוף סרטי קטיפה כמו מתנה יקרה, רומס בעקביו הגבוהים את השטיח הרך, והפטיר ביהירות לצעיר שמיהר אחריו: "אתה עוד אינך בקיא די הצורך בכללי הטקס, אדוני הדוכס סן סימון, אבל אני אומר לך שהערב אני אחזיק את הפמוט של המלך!"

לא ידעתי על איזה פמוט הוא מדבר, אבל הלכתי בעקבותיו, כי שיערתי שהוא הולך לטקס השכבת המלך במיטתו, שאליו הייתי צריך להגיע גם אני. אינני אוהב את הארמון הזה שבנה לו מלכנו, העדפתי את חצר המלוכה כששכנה בלובר ובסן ז'רמן אן לה, או באגף הישן של ורסאי, גם שם חשתי קטנטן, אך לפחות קיים, ואילו בארמון הלא-נתפס הזה אדם מרגיש כמו רסיס-כוכב אפסי שמסתובב סביב השמש במסלולים שטיבם נסתר ממנו, והוא אינו יכול לחרוג מהם; אלפי משרתים יודעים כל אחד את תפקידו ולאן עליו ללכת ומה עליו לעשות, ומאות אצילי-חצר יודעים כל אחד את דרגתו ומעמדו, מה מותר לו ומה אסור, ומה עליו לומר, ומתי, ואפילו שעות היממה חגות בלי שינוי קל שבקלים על-פי כללי הטקס שנקבעו להן, מ"ההשכמה הקטנה" בשמונה בבוקר ועד "ההשכבה הקטנה" באחת-עשרה בלילה.

חוץ מזה שוררת שם צחנה בלתי נסבלת של זיעה ובושם וסירי שתן שלא פונו, והיא הגיעה לשיאה בחדר השינה של המלך, שאליו נדחקתי אחרי לוזאן יחד עם כל החצרונים, השרים, המרשלים של צרפת, הנסיכים והנסיכות, לראות את אדוננו אומר את תפילת הערב ומופשט מבגדיו, לצלילי מוזיקה שמימית של לולי. הגברות ניפנפו בקדחתנות במניפותיהן, כמו ציפורים שמנות שמנסות לשווא לעוף. הן נחנקו במחוכיהן, המסכנות, וכרעו תחת ערימות הבד שהשתלשלו מכתפיהן וממותניהן. כבר שכחתי, פרובינציאלי שכמוני, את כל החצאיות העליונות והתחתונות שדורשת אופנת החצר, את שתי תחתוניות המשי, "הסודית" ו"השובבונת", ושמלת הקטיפה

שמעליהן, "הצנועה", אשר אורך השובל שלה מעיד על מעמד גבירתה; אילו אמי היתה שם, היתה יודעת בן-רגע מי דוכסית, מי נסיכה ומי נכדה של המלך, אך עיני, שנעשו גסות משנות הצבא והכפר, שוב לא ידעו לפענח את הרזים הללו.

את המלך עצמו כמעט שלא ראיתי מרוב הדוחק, הבחנתי רק בפנים לבנות כסיד ובפיאה אדירה, מאלה שכדי להכנין צריכים גדודי הספרים של עושה-הפיאות המלכותי לפשוט על ראשי תושביו של מחוז שלם. לוזאן אכן פילס אליו דרך ועמד לידו נפעם, אוהז בפמוט שהושיט לו משרת. מצאתי את עצמי עומד ליד הדוכס סן סימון הצעיר, שהרשים אותי כאיש ששכל בקודקודו, ושאלתי אותו מה פשר העניין. הוא סיפר לי שהאצילים מתקוטטים ביניהם מדי ערב מי יזכה בכבוד הזה, שהוא אחד הנחשקים ביותר בחצר. "ראה איזה כישרון מופלא יש למלכנו," אמר לי, "לצקת מהות בלא-כלום!"

מרחוק הבחינה בי מדאם דה מנטון, אשת המלך, ולחשה משהו באוזנו. שליטנו סימן דבר-מה באצבעו ולפתע נחצה הקהל, ונמצאתי עומד מולו. הוא קרא לי להתקרב. דממה השתררה סביבנו, רק הנגנים איחרו להפסיק וטריל ענוג של ויולה עוד הסתלסל אל תקרת הזהב כעשן נר שכבה. השתחווייתי בהכנעה. לוזאן נעץ בי מבט נדהם, חלול, ציפורי. שעווה טיפטפה מהפמוט שבידו אל השטיח.

"מספרים לי שהמרקיזה דה סוויניה מתה," אמר המלך, "ואני מצטער לשמוע. אומנם היה לה ההרגל המגונה להתיידד עם חורשי רעתי, החל מהקרדינל רץ המאוס שהמריד נגדי את האצילים, עבור בפיקה הנוכל שמעל באוצר הממלכה, וכלה בכל אותם תמהונים ונסניסטים מפזר רויאל, אך תמיד רחשתי לה חיבה. הדודן שלה, בויסי המנוח, הביא לי לפני כמה שנים אוסף קטן שהכין ממכתביה, אמר שאין כמוהם לצחות הסגנון." הוא השתעל במיאוס. "לא הספקתי לקרוא. אמור לי, מרקזי, מה שלום אחותך?"

לראשונה העזתי להרים את עיני ולהביט בו. נחרדתי למראה הפנים הזקנות והתאוותניות הללו, הנרקבות מתחת לאבקה הלבנה והוורדרדה; מקרוב היה בהן משהו מפלצתי. אולי משום שהתרגלתי לראותן תמיד חלקות ושלוות על מטבעות הזהב.

"היא שבורה, מלכי. אמי היתה כל חייה."

"אם שמעתי נכון, מדויק יותר לומר שהיא היתה כל חייה של אמך. עודנה יפה כשהיתה?"

"מלכי –"

"כמובן, כמובן. הן כולן כוחשות, יולדות, רופסות, קורסות. דע לך שהיתה פעם יפהפייה. דודנה של אמך, בויסי, קרא לה היפה בבנות צרפת, ולא היה רחוק מהאמת. אני זוכר שלפני נישואיה, רקדה כאן כמה פעמים בבלטים המלכותיים. יחד איתי ועם כמה עלמות... אני הייתי הרועה, והן, הרועות..."

בעיניים החולות נדלק זיק, הקמטים נסוגו מהן לרגע. פניה של מדאם דה מנטון התכרכמו, אולי משום ששלוש מאותן רעות – למעשה כולן חוץ מאחותי – רעו את עדריהן גם במיטה המלכותית. לוזאן הוסיף ללטוש בי עיניים, פעורות מתדהמה על כבוד השיחה שנפל בחלקי.

"כינו אותה הלביאה, משום-מה... מדמואזל דה סוויניה, לָה לִיוֹן... אה, אני נזכר! זה היה בגלל המשל שהוא שָׁלָה פּוֹנְטוֹן הקדיש לה, האריה המאוהב. כולם, כמובן, חשבו שהאריה הוא אני..." הוא גיחך, ואז הרצינו פניו. "אלא שאני לעולם לא הייתי מניח שיגזזו את ציפורני ויקהו את שיני, כפי שדרש אביה הערמומי של אותה יפהפיה, וכפי שהסכים לעשות אותו אריה שוטה. אריה שמוותר על כוחו ולו כקצה הציפורן, מגיע לו שייטרף על-ידי הכלבים. וחוף מזה, אחותך היתה יפהפיה, אבל קרה, סרבנית, גאוותנית. איך כתב עליה המשורר שלי, בְּנֶסְרָאד?

כפוית טובה! את הרקולס תְּרַמֵּס בנעלה,

גם היפה שבמנחות – לא תקבלה;

לאוהב נאמן תניח לגווע,

אף לא תעניק לו מבט למרגוע;

הרגל נפסד, התנהגות מְכַלִּימָה – "

כאן השתק במבוכה, כי נזכר בנסיבות. השלמתי אני:

" – שירשה העלמה הכבודה מאָמָה."

והוספתי: "אולי, כמו האב שבמשל, גם האם הזו פחדה מאריות שמחזרים אחרי בתה."

לשמע הדברים האלה החווירה מדאם דה מנטנון, ופניו של לוזאן התעוו באימה. בהגייתם עברתי מן הסתם על תריסר מכללי החצר. אך רוחו של המלך היתה טובה עליו, והוא צחק: "הה, סוויניה שכמוך! גם אתה ירשת כמה דברים מאמך."

אחר-כך חזר טקס ההשכבה למהלכו הרגיל, הכומר אמר את תפילת הערב, שר המלבושים ושני חדרנים הפשיטו את המלך מגלימותיו, וכל הנאספים נדחקו אל הדלתות בדממה, להוציא את הנסיכים והנסיכות וקומץ מקורבים נבחרים שנשארו ל"השכבה הקטנה" עד שיבחר המלך את בגדי יום המחר ויעלה על יצועו. לי הקצו חדרון באגף רחוק של הארמון, שם שכבתי לישון בפחות הוד והדר.

בחצות הלילה העירו אותי דפיקות בהולות על הדלת. "מרקיז! מרקיז!" משרת האיץ בי לבוא אחריו, סירב לומר לאן. התלבשתי בחופזה; אצבעותי הסתככו, הן לא היו מיומנות עוד בכל הקשרים והסרטים. המשרת עזר לי ברטינה ליישר את הפיאה, ואז הוביל אותי דרך מסדרונות אפלוליים וגרמי מדרגות לוליניים אל מערכת של חדרים ורדרדים, אדמדמים, חדריה של אשה, ולפי הצלב הגדול מעל מיטת האפיריון והמזבח הקטן שנרות בוערים עליו – אשה יראת שמים. הוא קד בחופזה והשאיר אותי לבדי.

שקט שרר בחדר הזה. המיית הארמון, שגם בשעת לילה מאוחרת עוד רחשה כגלי הים, נשארה בחוץ. במשך כמה דקות הבטתי בהבהוב הנרות. אז נפתחה הדלת, וכשראיתי מי הנכנסת, נפלתי ארצה על ברכי. היא ניגשה ונגעה בסנטרי ביד עדינה.

"קום, אדוני. בנה של מדאם דה סווינייה אינו צריך לכרוע בפני. כידוע לך אני אשת המלך, אבל לא מלכת צרפת."

מדאם דה מְנָטוֹן לבשה שמלה כחולה כהה, ולצווארה ענדה רק ענק פנינים; שתי בנות-לוויה עמדו מאחוריה, אך בהו בנקודה ערטילאית ונדמו כאילו אינן שומעות דבר. היא החוותה על כסא ורדרד, ליד האח, והתיישבה על כסא מולי. נדהמתי לראות דמעה בזווית עינה.

"אילו ידעת, מרקזי, כמה זכרונות צפו ועלו בי כששמעתי על מותה של אמך המסכנה! כבר שנים רבות לא ראיתי אותה. היא חדלה כמעט לגמרי להופיע בחצר. אינני זוכרת מתי בפעם האחרונה... דע לך, מרקזי, שלמרות שחדלנו להתראות, היא מעולם לא נמוגה ממחשבתי. מעת לעת המשכתי להתעניין בקורות אותה, ואז הייתי מהרהרת בכיוונים השונים כל-כך שבהם כיוונה ההשגחה העליונה את חיי שתינו. הרי אנו בנות אותו הגיל. שתינו אהבנו בצעירותנו אותם דברים ואותם אנשים. כמה שעות מאושרות בילינו זו בחברת זו, בסלון של בעלי הראשון המנוח!"

להרף-עין התחלפה התוגה השלווה של פניה בצחוק עצבני, ומייד חזרה והתאחטה.

"אה, סקארון המסכן!... אין יום שאיני נזכרת בחיך איך היה יושב שם, בכסא המתגלגל הנצחי שלו, מקופל, הברכיים בבטן, הראש על הכתף, בין מדאם דה לפאייט, והדוכס דה לָה רוֹשְפִיקוֹ, ומדמואזל דה סקוֹדְרִי, ואמך היקרה... אה, כמה שכל, כמה רוח, כמה שנינות, כמה צחוק היו שם בסלון ההוא!..."

שוב כיערה עווית את פניה, זווית שפתה העליונה פירכסה קלות. הייתכן שהיא מתגעגעת, היא, אשתו של מלך השמש, למשורר הנכה, המצחיק והאומלל ההוא, שכל חייו היו מכאוב, שאפילו על מצבתו ביקש רק לא להפריע את מנוחתו, כי זה לו הלילה הראשון שהוא מצליח לישון שינה רצופה?

כדי להרגיע אותה אמרתי: "כן, ודאי, הוד מעלתך, אמי סיפרה לי רבות, ובערגה, על הימים ההם ועל הסלון המהולל של פול סקארון. תמיד התפעלה מן הנתיב הזוהר שבו העפלת מאז."

היא חייכה בהכרת-תודה. "אני מצטערת כל-כך," נאנחה, "שהיא לא פילסה נתיב שכזה גם לעצמה. האל הטוב יודע להיכן היתה מגיעה בחצר, עם יופיה, עם שנינותה, עם שמחת החיים שלה! כשאני מסתכלת על כל האווזות הפתיות, או הצפעוניות הארסיות, שמושכות בחוטי הממלכה, וחושבת איזו תועלת היתה צומחת לצרפת מאשה כמו אמך, אילו הקדישה את מרצה וחוכמתה לענייני ורסאי במקום לסיכול התככים העלובים של כל מיני פקידונים בפרובנס ובברטאן!"

"במחילה מהוד מעלתך, זה לא היה רק עניין של בחירה. הגורל רצה שלאמי יהיו כל הידידים הלא-נכונים."

"אתה צודק, מרקזי, אבל אתה טועה טעות גמורה אם אתה חושב שזו היתה מהות העניין. גרועים בהרבה נודו מחסדו של המלך וזכו בו שוב. לא, מרקזי, אמך תמיד היתה שונה מכולן. לא היתה לה שום שאפתנות. ואם היתה, היא תועלה כל כולה להצלחתה של אחותך. היא אהבה את חיי החברה, אבל היתה מסוגלת גם לנטוש אותם בבת-אחת, לעזוב את פריז ואת החצר, לפרוש לאחוזה שלה בברטאן ולשמוח שם בחלקה כאילו נולדה ביער."

עיניה תעו מעל ראשי. חיוך האיר את פניה, ולרגע ראיתי אותן שלוות, טבעיות, שמחות, כפי שזכרתי מן הימים שעוד הסתופפה בחוגה של אמי; אך כמעט מייד התמתחו, והרצינו שוב.

"ומאז שאחותך היקרה עזבה את פריז ונסעה לפרובנס, התחולל באמך שינוי מוזר. היא המשיכה לבוא בחברה, לבקר בחצר במינון המתחייב, לפקוד את הסלונים, להתרועע עם ידידיה הרבים, שהיה לי הכבוד להימנות עימם, אבל נדמה היה כאילו עמוק בתוכה פרשה מהעולם, כאילו בעצם איננה נמצאת כאן עוד. היא היתה נכנסת לחדר, כולה חיוכים ושנינויות, אבל עיניה אדומות, לחייה נפוחות, ולקראת חצות היתה קמה פתאום, מתנצלת בחופזה, ממחרת הביתה... הרגשתי שהיא חיה במקום אחר ובאה רק לצפות בנו; שכל הערב שיחקנו על במה בשבילה; אני יודעת, זו תחושה לא הגיונית, איני יודעת להסביר אותה, לבטח דימינתי, אבל כל מה שאני יכולה לומר הוא, שלא רק אני דימינתי." היא שלפה מקפלי שמלתה מניפה, והשיבה אוויר על פניה. "יוחץ מזה, אני חייבת לומר שהיא קצת עייפה את כולם בדיבורים האינסופיים על בתה. אחותך היקרה היא מקסימה, תמיד הערצתי את יופיה ואת חוכמתה. אבל בסופו של ערב, נלאינו קצת לשמוע את שבחיה."

את זה בהחלט יכולתי להבין.

"האמת היא, מרקזי, שאמך יכלה לזהור בחצר, אבל אני שמחה שלא עשתה זאת. היא היתה גוזרת על עצמה אומללות. היה בה משהו שלא התאים לחיים האלה, לכל הקיום שלנו. הסלונים הקטנים שלה בפריז התאימו לה הרבה יותר. היא היתה חריפת שכל, אשה של שיחה כנה מנפש אל נפש: מה היתה עושה בעולם שכולו שטחיות וחנופה?" מבטן של שתי בנות-הלוויה, שצף עד כה בבהייה סתומה, נח לראשונה על גבה של גבירתן. "כן, מרקזי, לפעמים קשה לי כאן, קשה ממש... רק אהבתי למלך הביאה אותי אל הפסגות הזוהרות האלה. כשהייתי אומנת לממזרים שהולידה לו מדאם דה מונטספאן, אהבתי אותם כאילו היו ילדי שלי. כשימדמואז'ל רצתה לשחרר את לוזאן מהכלא, אני זו שהכרתי אותה למסור את נחלותיה לבן שגידלתי, לנסיכי האהוב. נלחמתי על ישועת נפשו של המלך נגד גבירתי ושאר הפילגשים הנתעבות, ושיכנעתי אותו לחזור בתשובה, עד שנישא לי כדי לא לחיות בחטא כמו שחי איתן." העפעף מעל עינה הימנית ניתר שלוש פעמים. "אבל נישואים כאלה אי-אפשר להציג לעם, מוחץ לארמון אני רק מדאם דה מֶנְטֶנוֹן, ובארמון פנימה אני מלכה שנואה, כל החצרונים זוממים נגדי ומשמיצים אותי, טוענים שאני הופכת את המלך לאדוק מדי, שאני עוטה שחורים על ורסאי, שאני זו ששיכנעתי אותו לגרש את הפרוטסטנטים מצרפת. שקרים וכזבים, מרקזי, שקרים וכזבים!" קולה התרומם לכדי צווחה, ואז צנח באנחה. הנרות קלשו, פניה כהו ונאטמו תחת מסכת הפודרה העבה. האורלוגין השמיע צלצול צורם, יחיד. "השעה אחת! אנחנו חייבים לסיים. חבל שלא יכולנו לדבר עוד, כל-כך רציתי להיזכר איתך באמך היקרה, ובימי נעורי, בטרם חנטו אותי בארמון הנורא הזה. כששמעתי שאתה

נמצא בפריז הייתי מוכרחה לקרוא לך. איני יודעת מדוע נתקפתי עצבות שכזו... היה שלום, מרקזיז."

עוד בטרם הספקתי לענות, נעלמה. שתי בנות-הלווייה קדו לי בשתיקה וסגרו אחריהן את הדלת. עם שחר יצאתי חזרה לפריז, שמח שאיני נאלץ לחזות גם בטקס השכמת המלך, ככל אותם חצרונים אומללים.

כתבתי למרגריט שהחלטתי להמשיך בלא דיחוי בדרכי לפרובנס. וכך יצאתי למסע בן שלושת השבועות שכה הבעית את אמי בסכנותיו בכל פעם שעשתה אותו אחותי, וכה הרנין את ליבה כשהיטלטה בו היא עצמה בדרכה לבקר אותה. לא עצרתי לבקר את קרובי משפחתנו בבורגונדי, שקעתי בתוך עצמי, לא דיברתי עם איש חוץ מהסייסים והעגלונים בפונדקים שבהם עצרתי לחניית הלילה. בחלוף הימים, בעודי רוכב ומצדדי שדות אינסופיים, קטנה דמות אמי והצטמצמה לממדי הגבירה שהיתה, בת-אצולה אחת מני רבות, עד שכמעט ונעלמה כנקודה קטנה בממלכת צרפת האדירה. מי יזכור אותה? האיכרים שחלפנו על פניהם בדהרה הביטו בי באותן עיניים אדישות כמו הפרות שלהם; אלה, אחת היא להם אם מושל לואי הארבעה-עשר, החמישה-עשר או העשרים, ומותה של מרקזיז פריזאית אצל בתה הרוזנת בפרובנס, חשוב בעיניהם כמותה של מלכה הודית אצל נסיכה היושבת בסיף.

אך ערב אחד, כשהמחנק והצחנה בחדר האוכל של הפונדק הניסו אותי החוצה, לשבת עם העגלונים ליד מדורתם כמו בימי מסעותי בצבא, כשכבר התחלתי להתנמנם לזמזום שירתם הכבדה, פרצה לפתע אל החצר מרכבה שחורה, מניסה להקת אווזים ונבלמת רק כמה צעדים מאיתנו, בחריקת יצולים וצלפת מושכות. זו היתה מרכבת הדואר מפרובנס לפריז, שמצאה לה שם חנייה לרגע. שתי גברות ירדו ממנה, מתנודדות; הצעירה שבהן פרשה הצידה והקיאה; המבוגרת עזרה לה להשתחרר קצת ממחוכיה. שתיהן נראו כעומדות להתעלף מטלטלות הדרך ומבועתות מהדמויות הבלויות המתקבצות וחגות סביבן באפלה, עיניהן השיכורות מוארות בגיצי המדורה. הרקב נעלם. ניגשתי אליהן, הצגתי את עצמי והצעתי את עזרתי. הבת נאנחה בהקלה ואילו האם, חשכו פניה. "המרקזיז דה סוויניה!" אמרה, "תנחומי, ידידי היקר! המרקזיז המסכנה, אמך, היתה אמורה לחזור יחד איתנו לפריז, והנה נשארה בפרובנס... ואולי כך רצה האל הטוב והמיטיב, שגם במותה תהיה ליד בתה, שהיתה כל חייה..."

לשמע השיחה יצא מן המרכבה שליח הדואר, שקודם לכן חשש להפקיר ללא השגחה את תיבת מכתביו היקרה. "אדוני המרקזיז!" השתחוה, "אנא קבל את תנחומי, וגם את המכתב הזה, שנמצא בדרכו אליך." הוא הושיט לי מעטפה, ודימיתי לראות, בחשכה, שבזווית עינו נוצצת דמעה. – "אתה בוכה?" השתוממתי. "הכרת את אמי?" – "ומי מאיתנו שליחי הדואר לא הכיר את אמך המופלאה, אדוני המרקזיז? כל מנהלי התחנות היו חבריה, דאגו שלא יהיה עיכוב קל שבקלים, הם לא היו ממיינים את מכתביה עם כל השאר אלא מעבירים אותם היישר משק דואר